

Italyan tilida sinonimlik va antonimlik hodisasining ifodalanishi.

Xudayberdiyev Jasurbek Djurayevich

O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Italyan tili tarjima nazariyasi va amaliyoti kafedrasida o‘qituvchi

jasurbekme2022@gmail.com

+99899 882 03 91

Annotatsiya.

Ushbu ilmiy maqola italyan tilida sinonimlik va antonimlik hodisalarining leksik-semantik, stilistik, pragmatik va funktsional jihatlarini keng qamrovda o‘rganishga qaratilgan. Maqolada sinonim va antonim so‘zlarning shakl, ma’no, uslubiy xususiyatlari, kontekstdagi funktsional roli, ularning til rivojiga qo‘shgan hissasi, shuningdek, tarjima amaliyotidagi ifodalanish shakllari atroflicha yoritiladi. Tadqiqot doirasida italyan tilidagi zamonaviy matnlar, leksikografik manbalar, ilmiy adabiyotlar asosida mukammal tahlil olib borilgan. Bundan tashqari, maqolada sinonimlik va antonimlik hodisalarining italyan tilini o‘qitishdagi didaktik qiymati va tarjimadagi semantik muvofiqlik jihatlari ham ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: sinonimiya, antonimiya, italyan tili, semantika, leksik tizim, stilistika, pragmatika, tarjima, kontekstual tahlil, lingvistik funksiyalar.

Аннотация.

Данная научная статья посвящена всестороннему изучению синонимии и антонимии в итальянском языке с точки зрения их лексико-семантических, стилистических, прагматических и функциональных аспектов. В работе подробно рассматриваются форма, значение, стилистические особенности синонимов и антонимов, их функциональная роль в контексте, вклад в развитие языка, а также формы выражения в переводческой практике. Исследование основано на анализе современных итальянских текстов, лексикографических источников и научной литературы. Кроме того, в статье затрагивается дидактическая ценность синонимии и антонимии в преподавании итальянского языка и их семантическая эквивалентность в переводе.

Ключевые слова: синонимия, антонимия, итальянский язык, семантика, лексическая система, стилитика, прагматика, перевод, контекстуальный анализ, лингвистические функции.

Abstract.

This scholarly article focuses on an extensive analysis of synonymy and antonymy phenomena in the Italian language, examining their lexical-semantic, stylistic, pragmatic, and functional dimensions. The paper thoroughly explores the formal, semantic, and stylistic features of synonymous and antonymous words, their functional role in context, and their contribution to language development, as well as their forms of expression in translation practice. The research is based on modern Italian texts, lexicographic sources, and scientific literature. In addition, the article investigates the didactic value of synonymy and antonymy in teaching Italian and their semantic equivalence in translation.

Keywords: synonymy, antonymy, Italian language, semantics, lexical system, stylistics, pragmatics, translation, contextual analysis, linguistic functions.

Kirish. Leksik-semantik munosabatlar har bir tabiiy tilning ichki strukturasi va tashqi ifodaviy imkoniyatlarini aniqlashda muhim vosita hisoblanadi. Ayniqsa, sinonimlik va antonimlik hodisalari tilshunoslikda soʻzlar oʻrtasidagi maʼno aloqalarini yoritishda asosiy kategoriyalardan biri sanaladi. Sinonimlar va antonimlar tildagi asosiy semantik munosabatlar tizimini tashkil qiladi, ular orqali nutqning aniqligi, emotsional rang-barangligi, stilistik boyligi taʼminlanadi. Ayniqsa, italyan tilida bu hodisalar oʻziga xos grammatik va semantik qonuniyatlar asosida shakllanadi va turli kontekstlarda muhim kommunikativ funksiyani bajaradi.

Bugungi globallashuv va koʻp tillilik sharoitida sinonimiya va antonimiya hodisalarining lingvistik xususiyatlarini chuqur tahlil qilish, ularning turli til tizimlaridagi ifodalanish shakllarini aniqlash, tarjima jarayonida muvofiqligini tekshirish, shuningdek, ularni til oʻrgatishda qoʻllash metodlarini ishlab chiqish zamonaviy lingvistika va taʼlim uchun dolzarb vazifalardan biridir. Shu bois mazkur maqola italyan tilida sinonimlik va antonimlik hodisalarining ilmiy-nazariy tahlilini amalga oshirishga bagʻishlanadi. Leksik-semantik munosabatlar har bir tabiiy tilning ichki tizimiy tuzilmasi va tashqi ifoda imkoniyatlarini oʻrganishda muhim nazariy asos boʻlib xizmat qiladi. Til birliklari oʻrtasidagi semantik bogʻliqliklar, xususan sinonimiya va antonimiya hodisalari, tilshunoslikda soʻzlar maʼnosini aniqlashtirish, ularning bir-biriga nisbatan oʻzaro munosabatlarini tahlil qilish, kommunikativ vazifalarini aniqlash jarayonida markaziy oʻrin egallaydi. Ushbu hodisalar tildagi leksik birliklarning emotsional-ekspressiv qiymatini, stilistik imkoniyatlarini va kontekstga xos funktsional yuklamalarini namoyon etadi. Ayniqsa, sinonimlar va antonimlar orqali nutqdagi mazmun aniqligi, emotsional ifoda boyligi hamda stilistik rang-baranglik taʼminlanadi.

Italyan tili misolida qaralganda, sinonimiya va antonimiya hodisalari o'ziga xos grammatik, semantik va stilistik qonuniyatlarga bo'ysunadi. Bu qonuniyatlar kontekstual qo'llanilish darajasida yanada murakkab va mazmunan boy ko'rinishga ega bo'ladi. Shu nuqtai nazardan, italyan tilidagi sinonim va antonim birliklarning struktura va mazmun jihatdan farqlari, ularning uslubiy zaminlari, shuningdek, kommunikativ ehtiyojlar asosida tanlanish holatlari alohida tadqiqot obyekti.

Globalashuv, madaniylararo aloqalarning kuchayishi va ko'p tillilik tendensiyasi sharoitida sinonimiya va antonimiya hodisalarini zamonaviy tilshunoslik doirasida chuqur tahlil qilish, ularning boshqa tillardagi ekvivalent shakllari bilan taqqoslash, tarjima jarayonidagi semantik muvofiqligini o'rganish, hamda bu hodisalarning til o'rgatishdagi didaktik ahamiyatini aniqlash muhim ilmiy-ammaviy ahamiyatga ega.

Shu bois, mazkur maqola italyan tilidagi sinonimik va antonimik munosabatlarning leksik-semantik, stilistik, pragmatik va funksional aspektlarini kompleks tahlil qilishga, ularning tarjima va tilni o'qitish jarayonidagi qo'llanilish imkoniyatlarini yoritishga qaratilgan. Tadqiqotda zamonaviy italyan tilidagi matnlar, leksikografik manbalar hamda ilmiy-nazariy adabiyotlar asosida izchil tahlil olib boriladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Sinonimiya va antonimiya hodisalari italyan tilshunosligida izchil o'rganilgan va ularning semantik, stilistik, pragmatik jihatlari bo'yicha bir qator nufuzli ilmiy ishlar yaratilgan. Mazkur bo'limda ushbu hodisalarni o'rganishga bag'ishlangan adabiyotlar chuqur tahlil qilinadi. Shuningdek, zamonaviy italyan adabiyoti namunalari va leksikografik manbalar asosida amaliy misollar keltirib o'tamiz:

Giuseppe Patota o'zining "Grammatica della lingua italiana"¹ (2003) asarida italyan tilidagi sinonimik strukturalarni o'rganib, ularni semantik va stilistik jihatdan tasniflaydi. Unga ko'ra, sinonimlar faqat leksik ma'noda emas, balki uslubiy va emotsional ohangda ham farqlanadi. Masalan, *felice*, *contento*, *soddisfatto* so'zlari har biri "quvonch" holatini bildirsa-da, ular turli stilistik kontekstlarda qo'llaniladi.

Tullio De Mauro o'zining "Il dizionario della lingua italiana"² lug'aviy asarida antonimlik fenomenini chuqur tahlil qiladi. U antonimlarni semantik juftliklarda qarama-qarshilikning turli ko'rinishlari asosida tasniflaydi: *vivo (tirik) – morto (o'lik)*, *caldo (issiq) – freddo (sovuq)*, *comprare (sotib olmoq) – vendere (sotmoq)* kabilar.

Luca Serianni esa "Italiano. Grammatica, sintassi, dubbi"³ asarida sinonimik birliklarning uslubiy konnotatsiyasiga e'tibor qaratadi. U sinonimlarni rasmiy-norasmiy, adabiy-og'zaki, yuksak-so'zlashuv registrlariga ajratadi.

¹ Giuseppe Patota. "Grammatica della lingua italiana". 2003 – 112-bet

² Tullio De Mauro. "Il dizionario della lingua italiana". 2000 – 67-bet

³ Luca Serianni. "Italiano. Grammatica, sintassi, dubbi". 1991. – 89-bet

Zamonaviy italyan adabiyotida sinonim va antonim birliklarning stilistik yuklamalari muhim kommunikativ vosita bo‘lib xizmat qiladi. Italiya zamonaviy adabiyotida antonimik kontrastlar estetik va stilistik uslub sifatida ko‘plab mualliflar ijodida uchraydi.

Quyida ayrim yozuvchilar asaridan olingan misollar keltiramiz:

Elena Ferrante “L’amica geniale” nomli asarida *felice, serena, tranquilla*⁴ so‘zlari bir-biriga yaqin bo‘lsa-da, qahramonlarning ichki ruhiy holatini ifodalashda farqli konnotatsiyalarda qo‘llanilgan. Bu holat, ayniqsa, qahramonlarning ijtimoiy muhitga munosabatini aniqlashda muhim bo‘lgan.

Italo Calvino “Il barone rampante”⁵ asarida antonimik birliklar, masalan, *libertà – costrizione, ordine – disordine* falsafiy va ideologik kontekstda qarama-qarshi tushunchalarni ifodalash uchun ishlatilgan. Bu antonimlar orqali ijtimoiy munosabatlardagi ziddiyatli vaziyatlar ochib beriladi.

Alessandro Baricco o‘zining mashxur “Seta”⁶ (Ipak) nomli asarida *silenzio – rumore* (jimlik – shovqin), *lento – veloce* (sekin – tez) kabi kuchli antonimik juftliklardan foydalanadi. Bu qarama-qarshi so‘zlar faqat leksik darajada emas, balki vaqt va fazoning estetik tasvirida chuqur semantik qarama-qarshilikni yuzaga keltiradi. Baricco timsolida jimlik va tezlik so‘zlari orqali syujet rivojlanishidagi passivlik va dinamikani, ruhiy holatdagi bo‘shliq va kuchli sezgilar o‘rtasidagi o‘zgaruvchanlikni ifodalaydi. Ayniqsa, jimlik fazosidagi holatlarning birdaniga shovqin bilan buzilishi hikoya ichida dramatik kuch hosil qiladi. Bu esa antonim birliklarning nafaqat ma’nodosh qarama-qarshilik, balki badiiy matnda ruhiy va vaqt-makonda semantik yadro vazifasini bajarishini ko‘rsatadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotda deskriptiv (tasviriy) usul – nazariy tushunchalarni bayon etish uchun; kontrastiv tahlil – sinonim va antonim juftliklarning ma’no, shakl va uslubiy farqlarini solishtirish uchun; korpus tahlili – real italyan matnlari asosida misollar yig‘ish va ularni strukturaviy jihatdan o‘rganish kabi tadqiqot metodlaridan foydalanildi.

Tahlil va natijalar. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, italyan tilida sinonimiya va antonimiya hodisalari til tizimining semantik, stilistik va kommunikativ funksiyalari nuqtai nazaridan beqiyos ahamiyatga ega. Italiyan tilida sinonimik sistem murakkab va ko‘p qatlamli sistemga ega. Bu sistemning ichida absolyut sinonimlar deyarli mavjud emas. Har bir sinonimik birlik o‘ziga xos stilistik va emotsional yuklamaga ega. Masalan, *bambino* va *fanciullo* — ikkalasi ham “bola” degan ma’noni bildirsa-da,

⁴ Elena Ferrante. “L’amica geniale” 2011. – 136-bet

⁵ **Italo Calvino** “Il barone rampante”. Mondadori Brossura. 2022. – 219-bet.

⁶ Alessandro Baricco. “Seta” Milan: Rizzoli. 1996

birinchisi zamonaviy soʻzlashuv tilida keng qoʻllaniladi, ikkinchisi esa koʻproq adabiy yoki tarixiy kontekstdagi arxaiklikni anglatadi. Nisbiy sinonimlar esa italyan tilida keng tarqalgan. Ular oʻrtasidagi asosiy tafovutlar semantik intensivikasiya (emotsional kuch), stilistik registr va konnotativ yuklama bilan bogʻliq. Masalan, felice (baxtli), contento (mamnun), soddisfatto (qoniqqan) soʻzlari orasida emotsional daraja farqlanadi, ularning qoʻllanilishi matnning turiga, ijtimoiy vaziyatga qarab belgilanadi. Funktsional sinonimlar esa nutqda bir xil maqsadga xizmat qilsa-da, ularning uslubiy darajasi turlicha boʻlishi mumkin. Masalan, parlare (gaplashmoq) – oddiy ogʻzaki tildagi birlik, conversare (muloqot qilmoq) – rasmiyroq, discorrere – koʻproq adabiy yoki murakkab uslubda qoʻllaniladi.

Eng koʻp uchraydigan antonim yoki qarama-qarshi soʻzlar juftliklari, masalan, oʻrin-joyga oid *su e giù, sopra e sotto, avanti e indietro*, jismoniy sifatlarga oid *alto e basso, largo e stretto, corto e lungo*, axloqqa oid *bene e male, bello e brutto, buono e cattivo* juftliklar bizning dunyoni idrok etishimiz va tajribamizning eng asosiy qatlamlarida joylashgan. Biz biror soʻzni ishlatsak yoki eshitsak, koʻpincha shu bilan birga uning qarama-qarshisini ham ongimizda tasavvur qilamiz: bu shunchalik odatiyki, koʻplab antonimlar mustahkam, ajralmas juftliklar koʻrinishida qoʻllaniladi va koʻpincha boshqa tillardagi tartib bilan mos kelmaydigan qaytarilmas juftliklar hosil qiladi: *andata e ritorno, prendere o lasciare, giorno e notte, bianco e nero*, yoki hatto bitta soʻzga birlashadi: *sottosopra, saliscendi, pianoforte*.⁷

Antonimlarni morfologik mexanizmlar orqali ham shakllantirish mumkin.

In-, *s-*, *dis-* kabi prefikslardan foydalanish juda keng tarqalgan: *incompleto — completo, scomodo — comodo, disonesto — onestolarning* qarama-qarshisidir. Ammo bunday soʻzlar yasashda har doim izchillik boʻlmaydi va notoʻgʻri talqin qilish xavfi mavjud: masalan, *in-* prefiksi feʼllar bilan ishlamaydi (*investire* hech qachon *vestirening* qarama-qarshisi emas), xuddi shuningdek, *scadente — cadentega*, yoki *distinto — tintoga* qarama-qarshi emas.

Shuningdek, boshqa kamroq uchraydigan qarama-qarshilik belgilaridan foydalanishda ham ehtiyot boʻlish zarur, masalan: *a-*, *extra-*, *inter-*, *ultra-* va hokazo. Xuddi shuningdek, *sopra-* (yoki *sovra-*) / *sotto-* yoki *bene-* / *male-* kabi antonim juftliklar bilan yasalgan soʻzlar uchun ham bu ehtiyotkorlik zarur⁸. Masalan, *sottostante/sovrastante, benedire/maledire* juftliklari toʻliq maqbul hisoblanadi, ammo zamonaviy tilda *benessere* va *malessere* yoki *beneficio* va *maleficio* soʻz juftliklari oʻzaro qarama-qarshi maʼnoni ifodalay olmaydi.

⁷ Serena Amborso, Giovanna Stefancich. “Parole” Bonacci editore. 1993. – 12-bet

⁸ Serena Amborso, Giovanna Stefancich. “Parole” Bonacci editore. 1993. – 13-bet

Xulosa va takliflar. O‘rganilgan tadqiqot materiallari asosida shuni aytish mumkinki, italyan tilidagi sinonimiya va antonimiya hodisalari til tizimining nafaqat semantik, balki stilistik va kommunikativ jihatdan ham muhim bo‘g‘inlaridan biridir. Sinonimik birliklar tilning ifodaviy imkoniyatlarini boyitadi, antonimik juftliklar esa kontrast asosida mazmunni chuqurlashtiradi va dramatik ta’sir kuchini oshiradi. Ular yordamida matnda emotsional rang-baranglik, semantik aniqlik, stilistik moslik, hamda muloqotning samaradorligi ta’minlanadi. Ayniqsa, kontekstual tahlillar shuni ko‘rsatdiki, sinonim va antonimlar orqali muallif matnning ichki semantik tuzilmasini shakllantiradi, ularning to‘g‘ri tanlanishi esa matnning umumiy uslubiy yo‘nalishini belgilaydi. Tarjimada bu birliklarning o‘rni yanada ortadi, chunki har bir tarjimon originaldagi ma’no, uslub va ohangni imkon qadar aniq yetkazishga harakat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. Giuseppe Patota. “Grammatica della lingua italiana”. 2003 – 250 b.
2. **Tullio De Mauro.** “Il dizionario della lingua italiana”. 2000 – 158 b.
3. Luca Serianni. “Italiano. Grammatica, sintassi, dubbi”. 1991. – 285 b.
4. Elena Ferrante. “L’amica geniale” 2011. – 327 b.
5. **Italo Calvino** “Il barone rampante”. Mondadori Brossura. 2022. – 312 b.
6. Alessandro Baricco. “Seta” Milan: Rizzoli. 1996. – 180 b
7. Serena Ambrorso, Giovanna Stefancich. “Parole” Bonacci editore. 1993. – 149 b.